

om organiseringen af missionsarbejdet i Østkirken blandt goterne og nubi-erne. Her spillede de biskoppelige initiativer og netværk en betydelig rolle, modsat hvad tilfældet var i vestkirken, hvor missionen som en slags tvangskristninger primært blev styret af kejseren i det konstantinske Romerriges veldagsdage.

Der er tale om detaljerede og derfor ofte ganske komplicerede studier. Bogens 15 forfattere kommer fra næsten lige så mange vestlige universiteter. Det er måske sigende, at de to redaktører er de eneste af forfatterne, der er uddannede i teologi. Alle fremhæver, at kildesituationen er vanskelig, når man bevæger sig uden for de relativt velkendte kilder til de store oldkirkelige teologers forfatterskaber. Augustin korresponderede fx med 29 biskopper, men fra de 14 kender vi ikke til deres korrespondance videre ud. Augustin havde et stærkt kommunikativt gen, han var også til tider en effektiv 'networker', men en edderkop i et magtspin var han ikke. På det punkt blev han overgået af andre.

Protestanter holder sig til skriften alene og forsøger den katolske lære om betydningen af biskoppernes apostolske succession. Men hvem sørgede for, at der blev etableret en bibelsk kanon i den lange proces frem mod kirkekonferencen i Hippo 393? Det gjorde hele rækken af oldkirkelige biskopper fra Irenæus til Athanasius. De argumenterede bl.a. med den apostolske tradition, sådan som den var fastholdt af en historisk række af biskopper. Bag om biskopperne og deres netværk, horisontalt som vertikalt, kommer vi ikke.

Det er en fascinerende tanke, at vi måske en dag kan få et lige så kontekstualiseret billede af oldkirkens teologihistorie, som vi er ved at have af reformationens.

Hans Raun Iversen

Eleonore Stump

Atonement. Oxford Studies in Analytic Theology. Oxford: Oxford University Press 2018. 538 s. £ 60.

Fænomenet skam er blevet et mere centralt tema i teologien. Flere sjælesorgsteologer går ad nye teologiske og terapeutiske veje, fordi de erfarer fra egen praksis, at konfidenterne skammer sig snarere end at føle skyld. En mere systematisk teologisk besindelse på skammen er sjældnen, men den kan nu findes hos Eleonore Stump, der er professor i filosofi ved det jesuittiske Saint Louis University i Missouri. Ambitionen med hendes seneste bog *Atonement* er at vise, hvordan Jesus liv, død og opstandelse ikke bare løser problemet med menneskets skyld, men også med dets skam.

Stilen i bogen er hverken religionsfilosofi eller dogmatik, som vi kender disse discipliner fra dansk tradition. Stump definerer selv metoden som "filosofisk teologi," altså teologi, der benytter filosofiske metoder, her specifikt de analytiske, til at gennemtrænge dogmatiske problemer (3). Stump skriver

hypotetisk: hvis A, så B, men uden at tage stilling til om det skrevne faktisk er sandt eller ej. Metoden kan virke fremmedartet for den tyskskolede læser, men det er til gengæld klart skrevet.

For at definere skylden og skammen som teologiske problemer henviser Stump til Thomas Aquinas. Ifølge Aquinas har kærligheden nemlig to former: Dels ønsker kærligheden det bedste for den elskede, dels ønsker kærligheden at være i fællesskab med den elskede (40). Heraf giver sig forskellen mellem skyld og skam. Man har skyld, når man har forbrudt sig mod den kærlighed, der ønsker det bedste for den anden. Samtidig er det kærligheden i dens anden form, der udgør forudsætningen for skammens eksistentielle grundspørgsmål: Er jeg ikke værdig til, at andre vil være i fællesskab med mig? (45)

Det er dette spørgsmål, som *Atonement* undersøger i bogens fire dele. I del I definerer Stump sit udgangspunkt i bedste analytisk-teologiske stil. Hvilke problemer skal en ordentlig soteriologi løse? Den skal løse de problemer, der opstår omkring menneskets skyld og skam. I del II diskuterer hun den enhed mellem Gud og mennesker, som finder sted i Jesus liv, død og opstandelse. Her viser Stump, hvordan Aquinas' teologi er forskellig fra både Anselm og Abelard, og helt forskellig fra Christus-Victor-modellen. Ifølge Stump løses problemet imidlertid ikke kun objektivt, for der skal en forandring til hos det enkelte menneske, som forsoningsværket også hjælper med. Det er emnet for del III. Endelig viser Stump, hvordan forsoningen overvinder skylden og skammen i del IV.

Stump argumenterer for at skammen findes i fire distinkte former, hver med sit eksempel (345-347): Skammen over at behandle andre forkert (slavehandleren John Newton), skammen over at være blevet behandlet forkert (den pakistanske nobelprisvinder Malala Yousafzai), skammen over at besidde naturlige skavanker (elefantmanden Joseph Merrick) og skammen over at være associeret med andre, der bringer skam over sig (børn af højtstående nazi-officerer).

Løsningen finder Stump i den ære, som Gud tildeler mennesket ved selv at blive et menneske i Jesus af Nazareth, dvs. et menneske, der deler menneskets skam og forbliver i denne solidaritet helt op på korset. Ligesom restauranten har ære af, at Mozart spiste der, har også menneskeheden ære af, at Gud blev menneske i fuld solidaritet med de menneskelige vilkår (353). Denne tanke retter sig særligt mod den sidste, kollektive form for skam.

De tre andre, mere personlige former for skam overvindes ved, at Kristus tager ophold i hvert enkelt menneske, og det enkelte menneske får bolig i Kristus. Ifølge Stump er forbindelsen mellem Kristus og det enkelte menneske så tæt, at den enkelte forlenes en ære, der er større end nogen skam, han eller hun kunne pådrage sig (362).

I Stumps fortolkning af forholdet mellem teologi og skam er der imidlertid to elementer, der falder i øjnene. For det første overser Stump en væsentlig type af skam, selvom hun altså har hele fire kategorier. Det er den

skam, der opstår, når man ikke lever op til samfundets idealer om præstationer eller succes, altså idealer, der ikke har med moral og skyld at gøre. Et eksempel på dette fra fiktionens verden kunne være Eva fra den norske TV-serie SKAM, der med sænket blik lyver om sin dårlige karakter i norsk stil overfor sin kloge kæreste. Denne femte type af skam kunne lægge op til et socialkritisk element, som Stump ikke udvikler. Kunne man forestille sig, at Jesu liv, død og opstandelse også havde et samfundskritisk anliggende imod den måde, samfundet fordeler skam på?

For det andet er det en forudsætning for frelsen ifølge Stump, at mennesket åbner sig og lader Kristus komme ind. Peter bliver kirkens grundsten, fordi han tre gange siger ja til Kristi kærlighed efter at have benægtet Jesus på skamfuld måde tre gange. I kontrast hertil siger forræderen Judas i praksis nej til Kristi kærlighed ved at begå selvmord (359). Tanken om, at menneskets ja skulle være en frelsesbetingelse på denne måde, er fremmed for i hvert fald nogle grene af den lutherske tradition.

Ikke desto mindre er Stumps bog et spændende bud på en teologi om skylden og skammen. Stump får originalt greb om skylden og skammen ved at benytte Aquinas's dobbelte forståelse af kærlighed. Hun tager højde for en stor del af skammens mangesidighed. Endelig udvikler hun en tilsvarende kompleks teologisk fortolkning af den måde, Gud adresserer skammen på. Disse aspekter fortjener at blive draget med ind den fremadrettede teologiske diskussion om skam.

Mikkel Gabriel Christoffersen